

Олена Семенова

СУТНІСТЬ ТА СПЕЦИФІКА ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ЗАПОРУКА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглядається сутність художньо-творчої компетентності вчителя образотворчого мистецтва. Запропоновані характеристики понять «компетентність», «творча компетентність», «художня компетентність». Конкретизоване поняття «художньо-творча компетентності», розглядається нами як задоволення потреб професійної самореалізації й духовного самовдосконалення.

Ключові слова: компетентність, творча компетентність, художня компетентність, вчитель образотворчого мистецтва

У «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» одним із завдань визначено формування соціально зрілої творчої особистості. Його виконання у вищій педагогічній школі передбачає високу результативність підготовки та виховання фахівців, здатних працювати на засадах інноваційних підходів до організації навчально-виховного процесу, дитиноцентризму, власного творчого неперервного професійного зростання. Для цього необхідна реалізація компетентнісного підходу.

Сучасна загальноосвітня школа потребує фахівців, здатних до естетичного виховання особистості, її творчого і культурного розвитку. Задовольнити цей запит покликаний учитель образотворчого мистецтва, який зобов'язаний якісно виконувати художньо-педагогічні функції. Для цього він повинен володіти високим професіоналізмом у вимірах художньо-творчої компетентності. На теоретичному і практичному рівнях ця проблема досі не вирішена.

Сучасна наукова методологія становлення професіоналізму вчителів предметів естетичного циклу сформувалася внаслідок тривалого пошуку теоретико-практичних засад мистецької педагогіки, фундаторами якої стали такі вітчизняні вчені, як С. Коновець, Н. Миропольська, В. Орлов, Г. Падалка, О. Рудницька та ін. Завдяки цьому нині широко розгорнуті дослідницькі студії (О. Данилюк, Л. Плазовська, А. Козир, Г. Сотська, Т. Стрітьєвич та ін.) з питань готовності вчителя образотворчого мистецтва до художнього навчання, виховання й розвитку школярів. Натомість, незважаючи на значний масив дисертаційних робіт і публікацій з творчого (О. Кайдановська, О. Музика, О. Піддубна, Л. Покровщук, М. Стась, О. Сташук та ін.) і художнього (Л. Басанець, А. Марченко, Ю. Мохірева,

І. Пастир, В. Щербина та ін.) аспектів професійної діяльності вчителя образотворчого мистецтва, проблема формування його художньо-творчої компетентності як здатності розробити оригінальний зміст і форму художніх творів та технічно якісно виконати їх у матеріалі, що стане зразком для наслідування учнями й збагатить художню культуру суспільства, ще не була предметом окремого дослідження.

Мета статті – з'ясувати сутність художньо-творчої компетентності вчителя образотворчого мистецтва і довести, що вона є невід'ємним складником його професіоналізму.

В історичній ретроспективі й сучасних наукових студіях досі не втихають дискусії з приводу професіоналізму вчителя образотворчого мистецтва. Традиційним є погляд на те, що він має володіти високим рівнем художньо-педагогічної компетентності, тобто бути здатним навчати учнів художньої грамоти та творчо підходити до організації навчально-виховного процесу. Однак, виникає сумнів щодо можливості пошуку оригінальних та ефективних методик навчання, виховання й творчого розвитку учнів без самореалізації педагога як митця. Адже володіння образотворчими техніками лише на репродуктивному рівні гальмує його креативне мислення, обмежує спектр професійних функцій до рівня споживача чи транслятора художніх цінностей. Натомість активне втілення власних задумів у матеріалі різних видів образотворчого мистецтва збагачує його художньо-естетичний досвід. Спілкування учнів з авторськими композиціями вчителя позитивно впливає на їхню мотивацію до творчої діяльності, осягнення духовного і матеріального світу за законами краси. Таким чином, справжній педагог-митець в очах вихованців постає як авторитетний провідник художньої картини світу, стає ідеальним взірцем для наслідування в царині образотворчого мистецтва.

Потреба в постійному підвищенні рівня художньо-творчої компетентності вчителя образотворчого мистецтва актуалізується й у прагматичному контексті. Адже продукти його художньої творчості, що демонструються на виставках, засвідчують престиж обраного фаху, дають змогу заробити додаткові кошти, сприяють культивуванню позитивного іміджу не надто популярної педагогічної спеціалізації. Звідси, професіоналізм учителя образотворчого мистецтва також позначається його художньо-творчою компетентністю. Щоб з'ясувати її сутність, звернемося до аналізу відповідних категорій. Для цього спочатку внесемо ясність до розуміння самого терміну «компетентність» та вкажемо на його відмінності від спорідненої, але не тотожної лексеми «компетенція».

У більшості вітчизняних і зарубіжних словникових та енциклопедичних видань компетентність (від лат. *Competere* – відповідаю, підходжу; *competence* – належний, здатний) тлумачиться як здатність особистості якісно виконувати функції конструктивної діяльності. Та, як правило,

людина, особливо на фаховому рівні, займається різними видами активності, наприклад, інформаційною, комунікативною, соціальною, самоосвітньою тощо. Згідно з цим, зазвичай, виокремлюють відповідні компетентності. Компетентність – це коло повноважень, обов'язки виконувати особами чи певними інституціями завдання професійної діяльності. З першого погляду начебто між цими поняттями немає ніякої відмінності. Але якщо звернути увагу на те, що компетентність позначена певними функціями (призначеннями, ролями), а компетенція – виконанням конкретних завдань, то з'ясується, що перша категорія широка, а друга вузька. Це означає, що будь-яка компетентність охоплює сукупність деяких компетенцій.

У психолого-педагогічній літературі нерідко поняття «компетентність» використовують у значенні професіоналізму як набутої у ході навчальної і практичної діяльності здатності до компетентного виконання функціональних обов'язків та досягнутого високого рівня майстерності і вправності у певному занятті. По суті це означає професійну компетентність фахівця, що полягає у єдності його теоретичної і практичної готовності до здійснення діяльності. Як бачимо, тут фігурує інша психологічна категорія «готовність», яка в сучасній психолого-педагогічній літературі надзвичайно широкоживана і позначає результативність підготовки фахівця та є передумовою розвитку його професіоналізму. Очевидним стає взаємозв'язок синонімічних понять «готовність» та «підготовленість». На наше переконання, будь-яка готовність до чогось є результатом підготовки, спрямованої на формування компетентностей. Тому «готовність» – поняття ширше, ніж компетентність та підготовленість, які можуть бути поодинокими, фрагментарними, тобто не забезпечувати цілковитої здатності виконувати функції діяльності.

У теорії і практиці мистецької освіти вчителя образотворчого мистецтва, зазвичай, називають художником-педагогом. Звідси й виникла така нова галузь наукових знань, як художня педагогіка, у межах якої фігурують ідентичні за змістом поняття художньо-естетичної та художньої компетентності фахівця.

Так, Г. Сотська розглядає естетично-професійну компетентність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва як інтегративну властивість особистості, яка характеризується високим ступенем гуманітарно-художньої ерудиції, здатність реалізувати знання, уміння, досвід на практиці для успішної художньо-професійної діяльності, несучи відповідальність за її результати. На думку автора компонентами даної компетентності є: естетична, ціннісно-світоглядна, культурно-естетична, художньо-естетична, поліхудожня, навчально-пізнавальна та комунікативна компетенції [5].

І. Ревенко визначає художньо-естетичну компетентність як певний обсяг культурно-історичних та художньо-естетичних знань; уміння та

навички художньо-естетичного сприймання, аналізу й інтерпретації творів мистецтва відповідно до авторського задуму, розуміння єдності форми та змісту; прагнення та здатність реалізувати на практиці художньо-естетичний потенціал для одержання власного неповторного результату творчої діяльності [4, с. 143]. Аналогічна позицію щодо сутності художньої компетентності висловлюють Г. Гогоберідзе, Л. Кликова, Л. Масол, Л. Михайлова та інші науковці. У такому розумінні ця категорія надзвичайно широка. Тому варто погодитися з позицією В. Ананьєвої, яка вважає, що до складу художньої компетентності входить низка компетенцій:

– образотворчо-мовленнева – здатність розуміти і власноруч створювати художні твори, грамотно користуючись засобами художньої виразності, мовою образотворчого мистецтва (технічність і спроможність створювати образи);

– вербально-образна – знання певного мінімуму художніх термінів, їх значень та вміння грамотно використовувати їх в розмові й обговоренні творів мистецтва;

– образно-стильова – знання основних стильових напрямів в мистецтві, сукупності ознак, що дають право стверджувати про приналежність досліджуваного об'єкта до певного стилю, вміння за необхідності створювати об'єкти із заданими стильовими характеристиками;

– стратегічна – допитливість, свіжість погляду, здатність вибирати в хаосі повсякденних вражень найбільш яскраві для їхнього подальшого втілення;

– продуктивно-образна – здатність не лише репродукувати образ, але й підходити до його створення творчо, кожного разу вирішуючи завдання наново [1].

З окреслених компетенцій видно, що художньо-компетентними можуть бути різні фахівці (наприклад, екскурсовод), які лише на когнітивному рівні засвідчують таку професійну якість, тобто володіють необхідною інформацією, уміють її оновлювати, поширювати, але не продукувати власні мистецькі твори. Крім того, у різних галузях образотворчого мистецтва художня компетентність своєрідна. В одному випадку вона безпосередньо пов'язана з творчістю (художник-живописець), а в іншому – інтегрована (художник-дизайнер) чи опосередкована (мистецтвознавець).

У контексті специфіки професіоналізму вчителя образотворчого мистецтва варто звернути увагу на його майстерність при виконанні функцій професійної діяльності, що безпосередньо пов'язано зі здатністю до педагогічної і художньої творчості. Така здатність – один із найважливіших складників освітньо-кваліфікаційної характеристики випускника вищого навчального закладу, який здобув відповідний фах і

володіє певною сукупністю знань, умінь і навичок та готовий застосувати їх на практиці. По суті – це не що інше, як професійно-творча компетентність, що є сукупністю креативної грамотності, творчих здібностей і вмінь, творчої готовності фахівця до праці. Для вчителя образотворчого мистецтва це поняття є інтегральним, оскільки позначає вияв його педагогічних і художньо-творчих здібностей, реалізація яких спрямована на виконання професійно-творчих завдань. Відтак, є підстави розрізняти його художньо-педагогічну та художньо-творчу компетентності. Щоб з'ясувати їхню сутність, специфіку і взаємозалежність, розглянемо загальну категорію творчої компетентності.

Слід зазначити, що в загальнопсихологічному аспекті творчу компетентність педагога розглянуто в дослідженні С. Яланської, яка трактує це поняття з позиції найвищого рівня розвитку професіоналізму, коли людина здійснює професійну діяльність на творчій основі стабільно й неперервно [6, с. 77]. На переконання М. Явоненко, таке підґрунтя становить здатність людини до генерування ідей, висування гіпотез; фантазування; асоціативного мислення; бачення протиріч; перенесення знань та вмінь у нові ситуації; відмови від нав'язливих ідей, подолання інертності та критичності мислення; незалежності суджень; оцінного судження [5].

У дослідженні Н. Комашко зазначено, що рівень творчої компетентності (на прикладі дизайнера) залежить від розвиненості художньо-творчих інтенцій і здібностей, ступеня оволодіння дієвими знаннями з формотворення, методикою креативного пошуку, образною мовою пластичного мистецтва й технологією художніх матеріалів, що зумовлює ефективність професійної діяльності» [2, с. 14].

Отже, варті уваги такі ознаки творчої компетентності педагога, як здатність до генерування ідей, висування гіпотез, фантазування, тобто творчого процесу, що складається з етапів підготовки (інтенсивне ознайомлення з проблемою), натхнення (виникнення ідеї, дія уяви), інсайту (мить осяяння, раптового розуміння) та ухвалення рішення (виконання творчого задуму). Усе це однаково стосується і художньо-педагогічної, і художньо-творчої компетентності вчителя образотворчого мистецтва. При цьому специфіка першої полягає в педагогічній майстерності як успішного та якісного виконання типових і неординарних завдань щодо художнього навчання, естетичного виховання й розвитку учнів нестандартними способами і прийомами. Особливості ж художньо-творчої компетентності зумовлені художньою майстерністю як віртуозного володіння мовою образотворчого мистецтва, його різними техніками і матеріалами, без чого у педагогічній діяльності неможливо досягнути реалізації задумів учнів.

М. Пічкур художньо-творчу компетентність загалом окреслює як «універсальну характеристику особи митця, який дотримується законів,

грамотно використовує засоби й прийоми гармонізації твору та постійно вдосконалює свою майстерність» [3, с. 86]. У цій інтерпретації нам імпонує особистісний підхід автора з позиції універсалізму композиційної діяльності, що охоплює образотворчу грамоту й уміння гармонізувати художню форму. Очевидно, що саме знання, уміння й навички з композиції є основою художньо-творчої компетентності вчителя образотворчого мистецтва, неухильний розвиток якої піднімає його до вершин професіоналізму – майстерного та ефективного виконання фахових функцій щодо художньо-естетичного навчання, виховання й розвитку школярів. Для цього художнику-педагогу потрібно самостійно вибудувати траєкторію професійного зростання. На її шляху він повинен постійно цікавитися проблемами теорії і практики композиції, нагромаджувати власний художньо-творчий досвід, захоплюючись певним видом образотворчого мистецтва.

Отже, художньо-творча компетентність учителя образотворчого мистецтва сприяє задоволенню його потреби у професійній самореалізації й духовному самовдосконаленні. Саме вона забезпечує набуття досвіду власної професійно-творчої діяльності й реалізації образотворчих здібностей, уяви, фантазії, композиційного мислення тощо. Високий рівень художньо-творчої компетентності – запорука розвитку професійного потенціалу художника-педагога.

З'ясовано, що сутність художньо-творчої компетентності вчителя образотворчого мистецтва полягає в його здатності генерувати оригінальні ідеї творів різних видів образотворчого мистецтва та втілювати їх у матеріалі відповідними засобами композиції на основі володіння образотворчо-мовленнєвою, вербально-образною, образно-стильовою, стратегічною та продуктивно-образною компетенціями. Художньо-творча компетентність є невід'ємним складником професіоналізму вчителя образотворчого мистецтва, оскільки розширює творчі можливості його художньо-педагогічної діяльності.

Перспектива подальших досліджень полягає в обґрунтуванні структури, визначенні критеріїв та показників художньо-творчої компетентності вчителя образотворчого мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьева В. С. Особенности развития художественно-творческой компетентности старших дошкольников [Электронный ресурс] / В. С. Ананьева. – Режим доступа : <http://www.scienceforum.ru>.
2. Комашко Н. В. Формування творчої компетентності майбутніх дизайнерів у процесі вивчення комп'ютерної графіки : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. В. Комашко. – Черкаси, 2011. – 20 с.

3. Пічкур М. О. Оволодіння засобами композиції – об’єктивна передумова формування художньо-творчої компетентності майбутнього дизайнера / М. О. Пічкур // Теоретико-методологічні аспекти мистецької освіти: здобутки, проблеми та перспективи : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Умань, 1 листопада 2012 р.). – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – С. 86–89.
4. Ревенко І. В. Художньо-естетична компетентність учителя як показник його професійної культури / І. В. Ревенко // Мистецтво і освіта. – 2007. – № 3. – С. 139–146.
5. Сотська Г. І. Естетично-професійна компетентність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва [Електронний ресурс] / Г. І. Сотська. – Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua>
6. Явоненко М. В. Творча компетентність особистості як запорука її життєвого успіху [Електронний ресурс] / М. В. Явоненко. – Режим доступу : <http://tdo.at.ua>.
7. Яланська С. Творча компетентність педагога як умова ефективності професійної діяльності / Світлана Яланська // Естетика і етика педагогічної дії : збірник наукових праць. – Полтава : Вид-во ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2012. – Вип. 4. – С. 76–85.